

TERMÉS

Nápolyi Johanna, Endre és Nagy Lajos

A fordító megjegyzése: Céлом az volt, hogy ismertessem a Nápoly története című monográfia III. kötetének¹ számomra meglepő anyagát, amelyet a hazai történészek esetleg nem ismernek, noha a mű 40 éve, 1967-ben jelent meg. A fordítást nem szó szerint, hanem értelem szerint igyekeztem élővé tenni. Kihagytam azokat a nagyobb részeket – például a nápolyi építkezés történetére vonatkozókat –, amelyek magyar szempontból érdektelennek tündek, így bizonyos szempontból önkényesen válogattam a fordítanivalókat. A nagyobb kihagyásokat szögletes zárójelbe tett három ponttal [...] jeleztem.

Dr. Sztankay Csaba

Nápolyt 1328 nyaratól kezdve súlyos csapások érték. Augusztusban Sziciliából kiindulva Federico d'Aragona 80 hajóval sietett a bajorok segítségére, akik e hó első napjaiban Milazzoból (Szicília) indultak el Pietro herceg parancsnoksága alatt. A kalábriai partok mentén haladtak a nápolyi öböl, elpusztították Gaeta parti részeit, Ischiát, majd Talamonét és Grossetot. Mintha ennyi baj nem lett volna elég, az év vége felé nagy szerencsétlenség érte az Anjou-házat. A király (Roberto) fia, Carlo az év november 9-én meghalt, Carlo felesége pedig megszülte második lányát. Így Robertsonak két lányunokája maradt örökösül, tehát semmi reménye nem maradt arra, hogy fiúutódja legyen: Giovanna (Johanna) és húga, Mária jelenthette Anjou Róbert (Roberto) utódlását. Boccaccio egyik levelében leírja, hogyan nézte végig Roberto fia halálát „kövé vált tekintettel, szótlanul és rezdületlenül”. [...] Petrarca szerint ugyanaznap az államférfiakat magához kérte „és ott megrendítő beszédet tartott”. De a Croniaca di Partenopéban² az áll, hogy a kalábriai herceg a halál hírére „a szerencsétlen azt kiáltotta az udvarnak: *Cecidit corona capitis mei! Vae nobis, vae mihi!*” („Leesett a korona fejemről! Jaj nekünk, jaj nekem!”) Ezzel szemben biztosra vehető, hogy ekkora kétségbeesést ábrázolni csak a krónikák hagyományai kívánhattak meg, az utólagos következmények és a kialakult krízis hatására. Azt sem lehet kizárni, hogy a király már előre láthatta a veszélyeket, amelyek a kormányzatra és családjára vártak, s két oka is volt a keserűségre: kedves fiának elvesztése egyrészt, másrészt az, hogy uralkodóként gyakorlatilag örökös nélkül maradt.

A trónutódlás

[...] A következő nyár újabb gondokat hozott az ellenséges támadások miatt, amelyek a tირréni partot érintették, a rákövetkező hónapok pedig az állandósuló inség miatt. A Bajor Lajos fenyegetőzésével kezdődő időszaknak végül is a pisai békekötés vetett véget 1330. június 21-én. Így Roberto ismét foglalkozhatott a trónutódlás kérdésével. Mivel örökösként csak a két lány jöhetett szóba, s nem lehetett az özvegytől fiút remélni (Nápolyban tréfát üztek Sancia terméketlenségéből, mint ez kitűnik Boccaccio Franceschino de Bardihoz írott leveléből), Roberto jónak látta testvérét, Filippet (Tarantoi Fülöp) kizárni a hatalomból, s vele együtt annak fiát, Robertót is (aki 1320 körül született), hogy a tarantói Anjou-ág és a magyar Anjou-ág ne kerüljön konfliktusba. A magyar trónkövetelést igyekezett semlegesíteni azáltal, hogy a lányunokák és Károly Róbert fiai közötti barátkozást támogatta. [...] Szándéka szerint Károly Róbert érvényesíteni akarta örökösödési jogát, amelyet – véleménye szerint – már Roberto is jogtalanul birtokolt. El akarva kerülni a veszélyt, ami ebből a nápolyi udvarra származhatott volna, Roberto

¹ Az itt közölt szöveg a kötet 174–254. oldalairól való.

² Partenope = Nápoly régi (görög) belvárosának a neve.

szükségét látta, hogy a magyar udvart kompromisszummal tegye érdekeltté egy rendezett utódlásban: Roberto unokái és a magyar király fiai közötti házassággal ki lehetett volna kerülni a trónkövetelést, tisztázatlanul hagyva a feltételeket, amelyek a férjet illették volna a nápolyi uralkodó mellett. Ilyen tárgyalások a két udvar között folyamatban voltak már 1329-ben is. 1330 novemberében a király összehívta a Castel Nuovo nagytermébe testvérét, Giovannit, annak három fiát (Carlo, Luigi, Roberto), a prelátusokat, hercegeket, bárókat, a nápolyi polgármestert és a város képviselőit, több támogatóját, barátokat és a külföldi államok követeit. Az egybegyűlték előtt beszédet tartott, ahol bejelentette, hogy férfi-örökös híján Johannát (Giovanna) tekinti örökösének, másodsorban pedig annak húgát, Mariát. Tarantói Fülöp (Filippo) ezzel nem értett egyet, mivel őt és fiait kizárták az öröklésből, ő azonban 1331-ben meghalt. Özvegye viszont három fia közül egyiket Giovanna férjéül ajánlotta. De az előrehaladott tárgyalások során Nagy Lajost Giovannával, Endrét Máriával háziasították volna össze. Mivel azonban Lajos a magyar trón örököse volt, később Endrét szemelték ki Giovannának, Lajos kapta volna Mariát. Utóbbi házasság azonban „elhalasztódott”.

1331. március 3-án a főurak felesküszenek Roberto rendelkezésére, amely szerint Giovanna (Johanna) lesz az örökös. Másik testvére, Filippo (Fülöp) nem esküszik fel, mivel őt és utódait Roberto kizárta az örökösödésből. Filippo azonban ugyanabban az évben meghalt. A harmincas éveiben lévő özvegye, Caterina di Courtenay a pápához fordul, hogy megakadályozza a magyar Anjouk beházasodását. Ugyanakkor felajánlja három fia közül valamelyiket Giovannának férjül.

Károly Róbert magyar király 1332-ben elhalasztja nápolyi útját a trónörökös özvegyének halála miatt. 1333 szeptemberében azonban nagy és fényes kísérettel érkezik, s Roberto az ő tiszteletére eléje megy „a nolai mezőre, ahol a Nostra Donnának szentelt templomot Károly Róbert tiszteletére, a két család összekapcsolódása örökös emlékezetére” (Villani) avatja fel. Nápolyba ünnepélyesen vonulnak be szeptember 18-án, a magyar és olasz méltóságok egymás mellett haladnak a menetben a virágokkal és lobogókkal díszített utcákon át. Másnap tartják az eljegyzést, ekkor Roberto díszbeszédet tart, sok bibliai idézettel. Az ünnepségek napokon át tartottak, 50 000 angolna és egyéb hal kerül terítékre a környező tavakból. Mindez rendkívül sok pénzt emésztett fel. Endre 6, Giovanna 7 éves, mikor mint jegyesekek összeköltöztek. Az esküvőre 1342-ben kerül sor, ezek szerint Endre akkor 15, Giovanna 16 éves.

Az egyének és a tömegek eldurvulása (Huizinga szavával élve) általános jelenség volt abban az időben – nemcsak Nápolyban, hanem az egész Nyugaton – az udvarok perlekedésében, a tömegmozgalomban és a brigantizmusban egyaránt. Így lett Giovanna uralkodásának ideje az olasz Dél történetében a legrosszabb időszak. Ha az ingatag, gyenge valaki helyett, mint amilyen Giovanna volt, egy erélyes és intelligens uralkodó került volna a trónra, a különböző problémák megoldhatók, a krízis jelei kezelhetők lettek volna. Maga Giovanna panaszkodta, miért is nem született férfinak. De Roberto utódlásának kérdése eldöntött dolog volt – mint a fentiekből is kitűnt –, az uralkodó elfoglalta a helyét a trónon, s olyan volt, amilyen, nem léphette át saját árnyékát. Gyengeségéhez hozzájárult, hogy az unokatestvérek állandóan zaklatták, a különböző kamarillák mindenfelől bujtogatták, továbbá őse rendelete szerint s személyes ellenszenvé révén nem kívánta megosztani a hatalmat férjével (ha az elsővel nem, legalább a másodikkal megoszthatta volna, avagy elhatározhatta volna, hogy özvegy marad, aki egy jó képességű miniszter segítségével kormányoz). A trónöröklés kényes kérdését sem rendezte (utódja a húga, Mária lehetett volna). Giovanna 17 éves korában került a trónra. Nagypja szándéka szerint meg kellett volna kísérelnie központi erővé lennie, egyházi gyámkodás nélkül. Ebből az is következik, hogy feladata igen nehéz volt, különös tekintettel fiatal korára és tapasztalatlanságára.

Tanácsadói egyben egyetértettek: a személyes problémát a „kényelmetlen és semmirekellő” magyar férj „eltávolításával” kellene megoldani, s helyét vagy a tarantói vagy a durazzói család egyik tagjával betölteni. [...] Az Endrét körülvevő magyarok tekintetében megemlítendő, hogy Roberto küldött hozzá válogatott és előkelő nemesembereket (Andrea Caracciolo, Pietro Minutolo, Giovanni Barrili). Ennek örülnie kellett volna, mert érdeke volt az egyetértést Giovannával és a nápolyi udvarral kialakítani, ő ezt mégis nyomasztó ellenőrzésnek foghatta fel, s idegennak érezhette magát az idegenek között. Egy kis kört alakított ki magyar barátaiból, s ezek után bizonyos fokig könnyebb lett elviselnie a családjá és országá iránt érzett nosztalgiát. Külön öröm lett számára édesanyjának, Erzsébet királynénak (Károly Róbert özvegyének) tervezett látogatása Nápolyba, melynek célja volt Endre királyi rangra emelése és a hatalomból való részesedése, amit azonban Roberto végrendelete világosan megtiltott. Pedig ezt a célt szolgálhatta a magyar díszkíséret felvonultatása: királyi titulust és funkciót Endrének! Az említett (tűntető) felvonulás dátuma: 1343. július 24.

Giovanna, aki szigorú, zárdái nevelést kapott, a Castel Nuovóban vidám luxuséletet élt, költekezett, pazarolt, szépségét csodálgatták. amikor jólöltözötten kilovagolt a városba. Semmi nyoma nincs annak, hogy tanult vagy leendő feladataira felkészült volna. Néha foglalkozott építkezéseinek megtekintésével. Beszède, gondolkodásmódja nagyon hamar alkalmazkodott a nápolyiakéhoz; levelezésében is a nápolyi nyelvjárást használta. A nápolyiak hamar elfogadták és „sovrana naturale”-nak nevezték őt.

A királyság bukása

Giovanna uralkodásának kezdetén nem mutatkoztak nehézségek vagy megrázkódtatások. Ugyan az Egyháznak, illetve a pápai udvarnak, s bizonyos más nápolyi köröknek rosszul esett, hogy őket Nápolyban kizárták a kormányzástól, ám VI. Kelemen pápa nagyvonalúnak és türelmesnek mutatkozott, s amíg nem volt reá szükség, nem avatkozott be a kormányzás ügyeibe, kívárta a dolgok alakulását. Az alkalom meg is jött: s ez éppen Giovannának és férjének, Endrének, illetve „pártjaiknak” az ellentétéből következett. A magyarországi Endrével kötött házassága nehéz és látszólag megoldhatatlan helyzetbe hozta Giovannát, miután Roberto végrendelete a férj, vagyis Endre szerepét formális képviselőre korlátozta. Eközben Endre, rokonsága biztatására és sürgetésére nemcsak a hálószoba, hanem a hatalom megosztását is kívánta. Ám a királyi tanács minden olyan változtatást, ami a hagyatéki rendelkezéssel ellentétben állt, visszautasított. Erzsébet özvegy királyné azért utazott Nápolyba, hogy támogassa fia követelését. Manfredoniában szállt partra, anya és fia Beneventóban találkoztak. A bonyolult udvari ceremónia szerint Giovanna anyósa fogadására Sommába ment. Ott tisztelettel fogadta Erzsébetet, de hatalmi jelvényeinek viselésétől nem tartóztatta magát, koronával a fején üdvözölte őt. Július 24-én Erzsébet Nápolyba ért, a Castel Nuovóban fogadták.

A tárgyalások kezdetén úgy tűnt, hogy a királyi tanács és maga a királynő hagyják meggyőzteni magukat az Endre mellett szóló érvektől. Nehéz megérteni, hogy miért történt ez. Vajon volt-e valami, amit önmaguknak szemükre vehettek volna? Az is lehet, hogy a magyarok olyan hevesen léptek fel, sürgették céljuk elérését, hogy e pillanatban célszerűnek mutatkozott meghátrálni, a súlyosabb következmények elkerülése végett. Ám azt sem lehet kizárni, hogy ez a lépés alkalmasnak tűnt az unokatestvérek igényeinek féken tartására, főként a durazzoiakéra. Az udvaron belüli ellentétek bonyolultak és veszedelmesek voltak, így a Kuria súlyosabb esetnek ítélte, mint előzőleg. A pápa ezek után elhatározta, hogy legátust küld, aki a Királyi Tanácsot kikapcsolva átveszi az államügyek energikus vezetését. A pápa döntése valamennyi irányzat képviselőjét sértette, mert a legátus nemcsak a királynő semlegesítésére törekedett, hanem a Királyi Tanács szétverésére is. Végső fokon Roberto végrendelete érvényét veszítette, ami pedig az aktuális politikai szerkezet alapját jelentette. A maga részéről a pápa morális indítékkal alapozta meg intézkedéseit, az udvar rendezetlenségére, a pártok ellentéteire hivatkozva, amelyek komoly nehézséget okoztak az egész országban.

Utólagosan elemezve látható, hogy a nápolyi udvar Roberto rendelkezéseivel összhangban meg akart szabadulni az Egyház gyámkodásától még akkor is, ha az jó szándékkal ismét be akart belügyeikbe avatkozni. A pápa végül is Petrarcat bízta meg ezzel a feladattal, aki éppen ott kapta meg néhány évvel korábban a költők koronáját (a babérkoszorút). De milyen más helyzettel szembesült Petrarca most, mint akkoriban! Mostani benyomásait az udvarban tapasztaltakról levélben írta meg Colonna kardinálisnak egy pesszimista beszámolóban. Mintha egy keleti államban lenne: a királynő fiatal és tapasztalatlan, s társai úgy tünnek számára, mint a bárányok a farkasok között. „Úgy tűnt, mintha Krisztust megvetnék, úgy mint Memfisben. Babilonban vagy Mekkában; együtt érzek veled. Te nemes Partenope2, mert olyan lett a város, mint a fentnevezettek, nincs itt hit és nincs igazság sem” – írja Petrarca. Meggyőződve arról, hogy a Királyi Tanács nem kizárólagosan felelős, hozzáveszi, hogy a királynő maga méltatlan és képtelen az uralkodásra. Leír egy szerzetest, aki képmutató „szörnyű, meztlábás alak, aki fedett fejfel járkal, hamis alávaló, büdös és alattomos figura, hiányos öltözkében, a neve: Roberto”. Roberto Miletosból: őt már láttuk a haldokló Roberto (király) környezetében. [...] Petrarca beszámolójából rögtön kitűnik, hogy küldetése nem járt sikerrel.

Ezek után a pápa nem késlekedett tekintélyét megmutatni, és 1343. november 28-án írt bullájában semmisnek nyilvánította Roberto hagyatéki intézkedéseit, megszüntette a Királyi Tanácsot, érvénytelennek nyilvánította a királynőnek az egyházra vonatkozó rendeleteit. Végül is a pápai akarat teljesült. Ezzel szemben a nápolyiak elérték, hogy „vicario pontificio”, azaz a pápa küldötte csak hat hónapig maradjon a kormányzat részese. Az egyezkedés során Endre megkapta a királyi címet (hatalom nélkül). Erzsébet ezzel nem elégedett meg, sőt fiát haza is akarta magával vinni, attól az előérettől vezettetve, hogy tragikus sors vár rá. De aztán megelégedett annyival, hogy Endrét Montescaliosio Bertrando vé-

delme alá helyezte. Giovanna ugyanakkor saját kamarillája befolyása alá került, Endre a magyar körben élt továbbra is. [...]

Közben megérkezett az új pápai meghatalmazott, Aimery de Chatelus. Munkáját támadta és akadályozta az udvar, a helyi érsek és a klérus is, de ő ellátta megbízatása szerinti feladatát, mégpedig hatékonyan. Kinevezte a pápa egyik bizalmasát (Altomonte Filippo Sangineto) főbírónak. Jó adminisztrátorával megkísérelte megakadályozni a szertelen pazarlást s kiigazítani a tévedéseket, amiket a tapasztalatlanság uralkodónó követett el, aki az állami javakat és földeket elajándékozgatta. Leküzdötte a brigantizmust a városban és vidékén: a véres támadásokat maximálisan büntette. Nidoban és Capuaban a tettesek házáat leromboltatta. Noha munkája eredményes volt, mégis elhagyta a várost 1345. május 24-én. Giovanna uralkodásának első évében kitüntek Anjou Roberto államrendjének súlyos hiányosságai, s hogy a Királyi Tanács is tévút volt céljainak elérésére.

Magyarországi Endre meggyilkoltatása

De Chatelus kardinális utódja Guglielmo Lamy lett, akit a pápa 1345. január 30-án nevezett ki, de most már csak megfigyelői minőségben. A pápai védelem így teljesen megszűnt, s így Giovanna udvara újra a rendezetlenség áldozata lett. Július 28-án meghalt a királynő anyja a Sta Croce kolostorban. Azonnal kitört az öröklési harc a hercegek között. Így Anjou Roberto testamentáris intézkedéséből nem maradt más, mint a szobra a Sta Chiaraban. Kevésel később Agnese di Périgord, a durazzoí ág feje is meghalt. [...] A hercegnőt nyilvánvalóan megmérgezték... [...] Bizonyos, hogy Agnese di Périgord halála Giovannát a tarantói család (valamelyik fiának) karjaiba taszította, s amennyire tudjuk, ez valószínűsíti azt a hipotézist, hogy erre az időre esik a magyarországi Endre meggyilkoltatásának terve. Caterina di Courtenay második fia, Luigi 25 éves volt, semmi karaktert nem lehetett felfedezni benne, s talán éppen ezért felelt meg Acciaiuoli terveinek, amiket nem ismerünk, azonban nyilvánvalóan a királynő tekintélyének csökkentésére és magyar férjének „eliminálására” irányultak. Az is nyilvánvaló, hogy Acciaiuoli és Caterina összejátszottak... [...]

Roberto de Cabanni szerepére is ki kell térnünk. [...] A királynő személyes bizalmasa volt. Egyik fia, Roberto de Cabanni, nem szűnő hírek szerint Giovanna szeretője volt. Mások szerint Giovanna szeretője Enrico Caracciolo lehetett, aki 1344 végéig vezető bíró volt Principato Ultraban, s akkora adományokkal látta el őt Giovanna, „hogyan viszonyát nem titkolhatta”, egyben ő képviselte az udvarban a nápolyi előkelőségeket, akik nem akarták feladni befolyásukat a királynőre. De mit gondoljunk Giovanna érzelmeiről evvel vagy avval szemben? Közömbösségéről férjével szemben, akit nem szeretett? Ezen az utóbbi ponton a régi történetírók ecsetelik a helyzetet. Elsősorban Collenuccio, aki Endre megöletéséről írva kerekén kijelenti: „az ok sokak számára az volt, hogy Andreas még nagyon fiatal volt, s nem volt ügyes a szerelmi ügyekben, ahogyan a királynő mértéktelen étvágya kívánta volna”. Giovannát második férje halálával kapcsolatban is úgy írja le, „mint akit semmi más nem érdekelt”. [...] Azonban ezek az intim dolgok nem követhetők a történetírók számára, s voltaképpen származhatnak a rossz nyelvtől is.

Itt meg kell állnunk és megkérdeznünk, ki és milyen is volt Endre, de miután nincs egyéb forrásunk, megelégszünk a kortársak vélekedésével. A magyarok, természetesen nyílt eszű és őszinte embernek írták le, s azt mondták, hogy éppen emiatt voltak ellentétei az udvarral, ahol frivol és korrupt élet folyt. VI. Kelemen pápa értékes és erkölcsös embernek tartotta, ugyanígy Petrarca, aki jónak és szelidnek írja le. Am Bocaccio számára rút és abnormális. Giovanna részéről annyit tudunk, hogy nem szerette s még kevésbé becsülte Endrét. Azt lehet gondolni, hogy a hosszú és hideg, formális jegyesség akadályozta a két gyermek közötti barátkozást, majd házasságuk egy rövid, lelkes időszak után elhidegültek egymástól. Ha ezek után ajánlották Giovannának, hogy megszabadítják férjétől, talán tetszhetett neki a terv. Elképzelhető az is, hogy Endre az őt ért megszégyenítésre sértődéssel válaszolt és bosszút tervezett. Amikor 1345 tavaszán elterjedt a híre, hogy a királynő terhes, ez a hír felrázta a magyar trónkövetelő tábor, akik egyre sürgették Endre királyságát: ugyanígy sürgőssé vált az ellentábornak őt kikapcsolni a konkurenciából. Tény az, hogy a pápai leiratot, amely a megkoronázásukra vonatkozott, nap mint nap várták. A szeptember 18-ról 19-re virradó éjjelen Endrét meggyilkolták. Ekkor 18 éves volt. A pápai leiratok dátumai: szeptember 20. és 21. (Avignon).

A büntényt hallatlan cinizmussal és vad, hideg kegyetlenséggel hajtották végre. Egy rövid tartózkodás után Castellamareből visszatérőben Aversában vett szállást Giovanna és Endre, a királyi villában, amely a Szent Péter-rend kolostorának közelében épült. Szeptember 18-án éjjel egy első emeleti szobában aludtak, amely egy zárt folyosón át egy kertre nézett. Az éj folyamán valaki Endre nevét szólította,

ő kiment, azon nyomban megtámadták, vadul ütlelni kezdték a körülállók. Kétségbeesetten védekezett (később a szájában találtak egy nagy izomdarabot, amit ellenfelének a vállából harapott ki); majd lerántották a balkonról, vad dühvel, lábainál s nemi szerveinél fogva, rettenetes hasi sebeket okozva ölték meg.

De mit tett ekközben a királynő? Magatartását – és a felelősségét is – sokféleképpen írják le. A tárgyilagosság kedvéért arra szorítokozunk, hogy ismertetjük latin nyelvű levelének fordítását, amelyet három nappal a gyilkosság után Firenzének, Sienának és a feltevés szerint több más államnak is megküldtek az ő neve alatt: „E hó 18-án, amikor eljött az ideje, hogy aludni menjünk, a mi férjünk lement a szomszédos parkba, a hálószobánk folyosójára az avversai házunkban, elővigyázatlanul és minden óvatosságot mellőzve, vagy inkább, mint egy fiatalember, aki nem hallgatva a jó tanácsra, egy bizonyos órában, fiatal korának sürgős szükségletét intézendő, kíséret nélkül, sőt az ajtót is csak vállával csukva be. Mi vártuk, hogy visszatér, de, miután késő lett, elaludtunk. A nevelőnője elment keresésére, s akkor megfojtva találta meg a fal közelében... [...] A gyalázatos tettes, mielőtt a végső büntetését megkapta, azzal indokolta meg tettét, hogy meggyűlölte őt.”

Persze, az sem biztos, hogy valóban Giovanna írta vagy íratta a levelet, talán hamisítványról van szó. Lehet az is, hogy környezete és ő együtt írták, ami voltaképpen egy „excusatio non petita”-nak számít (= kéretlen mentegetőzés). A levél a gyilkost meg is nevezi, állítólag Endre kamarása volt: Tommaso Mambriccio. Őt már a munkaköre is predestinálta volna arra, hogy bűnöre váljk a bűnös, avagy ráfogják a gyilkosságot, így azonnal letartóztatták. Carlo di Artus és conte di Terlizzi de Denisys parancsára kivallatásnak vetették alá, míg ki nem vallotta, amit hallani akartak tőle, bár tartottak attól, hogy olyasmit is elmond, ami kínos lehetett, vagy éppen ártatlanságát hangoztatta volna. Így a biztonság kedvéért elhallgattatták, majd egy kordében megkötözve vitték végig Aversa utcáin, és szeptember 20-án kivégezték, előbb azonban kivágták a nyelvét.

A mi alapos gyanúnk a Chronicon Suessanum szerzője – aki Mantova velencei követe –, valamint Domenico di Gravina számára abszolút bizonyosság volt. Természetesen kapott egy ilyen értesítést a pápaság és a magyar királyi udvar is. Távól vagyunk attól, hogy bizonyosra vehetnénk Mambriccio gyilkos voltát, már csak az ő gyors kivégzése miatt is, de továbbra is fennállt a gyanú, amely szerint Giovannát a bűntény részesének gondolták, továbbá testvérét, Mariát is, Tarantói Robertet, Durazzo Károlyt és többeket, akik „igyekeztek vagy igyekeznek megszerezni Szicília fennhatóságát”. A harag főként Giovannára irányul a magyarok részéről, aki Endre magzatát hordozza – írja majd száz évvel később is Collenuccio. De sem Nagy Lajos nem szolgál bizonyítékokkal, sem a pápa nem vádolta meg Johannát azzal, hogy ő letette volna meg férjét, Tristan Caracciolo, Giovanna meggyőződéses védelmezője is hitt abban, hogy Giovanna részese volt ennek az összeesküvésnek... [...] Unokatestvérét, Luigi di Tarantot (későbbi férjét), akinek útját a trónhoz Endre halála nagyon megkönnyítette, valószínűleg Nicola Acciaiuoli támogatta, akit kettős szál is fűzött hozzájuk. A jelek arra mutatnak, hogy gondolkodni lehet conte Carlo Artusra és fiára, Bertrandra, akik lefoglalták Endrét, miközben mások ütöték-verték, s akiknek nagyon sürgős volt elítélni Mambricciót – így gondolta Domenico da Gravina is. Ezenfelül többeknek érdekét szolgálta a merénylet részleteinek eltitkolása. Durazzo Károly, hogy kompromittálja Giovannát, s hatalmától megfoszthassa, hamarosan kapcsolatba lépett a magyar királlyal, és bosszút kívánt a gyilkosságért. Luigi di Taranto, aki már befészkelődött S. Elmo várába, szemtetet a Castel Nuovora. VI. Kelemen pápa félt fényt deríteni a bűntényre, főként mert a megkoronáztatás késedelme miatt részben felelősnek érezhette a pápai udvar, s ha a pápaság részbeni felelőssége kiderült volna, akkor nem tehetett volna eleget a magyar udvar követelésének amely a vétkesek azonnali és szigorú megbüntetését kívánta. A pápa így ünnepélyesen elrendelte a nyomozást és a bűnösök elfogatását.

Karácsony éjjelén megszületett Giovanna kislány, Martell Károly a Castel Nuovoban. A magyar udvar felé captatio benevolentiae gyanánt bejelentették, hogy ő lesz a trónörökös, de alig hihető, hogy ez a gesztus enyhítette volna az udvar haragját.

Az 1346. márciusi felkelés

A nápolyi népfelkelés arra vezethető vissza, hogy a pápai dekrétum értelmében elfoglalták a feltételezett „királygyilkosokat” és törvény elé állították őket. Leonardo érdeme, hogy felderítette és rekonstruálta a Nápolyban történeteket, főként a Szentszék segítségével. A hercegek és a pápa küldöttei is felizgatták a lakosságot, akiket az udvar hitványsága amúgy is feszültségben tartott. Az elfogottakat nyilvános kivallatásnak vetették alá és nyilvánosan – de nem hallhatóan – kérdezték ki. A fegyverviselést betil-

tották. A kihallgatottakat leginkább a vétekesek felsorolására akarták felhasználni. A szabadban összegyűlt nép ordította, Giovannát az összeesküvés aktív részeseének tartották, sőt örömlánynak nevezték, gyakran halált kiáltottak rá. [...] Közben nem volt bizonyos, hogy a várban tartózkodott-e. De a tömegnek ez mit sem számított, mert a királynőnek hivatalosan ott kellett volna lennie. A lázadók primitív fegyverrel próbálták a hatalmas várat támadni, onnan azonban nyilzapor felelt a próbálkozásra. A veszteségek a támadókat kissé lehűtötték, a mérsékeltek abbahagyták a harcot, mások eltávoztak a nyilak hatóköréből. A vallatások eredményét a jegyző este a balkonról kihirdette, számos előkelőség és ismert személy szerepelt a listán: di Terlizzi Gasso de Denisy, Roberto de Cabanni, Giovanni és Restaino Lagonessa. Carlo Artus, fiával Bertrandoval. [...] Nicola Mambriccio stb. A tömeg izgatottsága egyre növekedett. Ennek mértékében nőtt a félelem a váron belül, nemcsak a támadás miatt, hanem mert a királynő döntésétől függött a sorsuk, továbbá mert voltak az öreg Robertónak hívei, akik külön csoportot alkottak a váron belül. [...] Amikor a tömeg látta, hogy a várral nem bíznak, akkor a megvádoltak házaikhoz menve azokat lerombolták, vagy felgyújtották (pl. Artus házát), kifosztották; ugyanígy G. da Catania házát, akit Filippa rokonának és szövetségeseinek tartottak.

A harmadik naptól kezdve a várban már nem volt elég élelmiszer, az ellenállás megtört. A támadók közt is voltak, akik az avignoni utasítás szerint véget akartak vetni a nyugtalanságnak. Kompromisszum született, amely szerint azokat, akik vádemelés alá estek a királygyilkosság miatt, összegyűjtötték, hogy majd a törvényes bíróság előtt feleljenek tetteikért. Így ezeknek a lincselését is megelőzheték. Egy út maradt csak nyitva: a tenger felé. Catanzaro, Caracciolo és a két Artus más úton menekültek ki. A többi fogoly Ugo de Balzo hajójára került, s ott folytatódta a kínvallatások; a parttól nem messze – írja le Boccaccio – „kihegyezett és szögekkel hegyesített fagerendákkal szurkálva kínozták Filippát, Sanciót és Robertot a nép szemelátára. Hogy mit vallottak, azt nem lehetett hallani a partról.” (*Boccaccio: De casibus virorum illustrium*). A vallatások nagyon kimerítőek voltak a megkínzottak számára. A hercegek nem akarták elmulasztani, hogy saját fülükkel hallják a vallomásokat, ezért palotájukba vitették, s ott újabb kínvallatásoknak vetették alá ki őket. A királynő küldöttivel tiltakozott ez ellen. Így begyűjtötték a foglyokat a Castel dell’Ovoba, s ott egy kissé nyugalmat találtak, noha felkészülhettek arra, hogy kegyetlen sors vár rájuk.

Miközben ez történt Nápolyban, már elterjedt a híre, hogy Lajos magyar király büntető hadjáratot határozott el fivére gyilkosai ellen; előbb azonban meg kellett szabadítania Zárát a velencei megszállás alól, így a hadjárat Nápoly ellen halasztást szenvedett. A pápai udvar kívánságára kivégezték Endre feltelezett gyilkosait: Gasso de Denisy, Roberto és Sancia de’ Cabanni és Nicola da Melizzano, akik „vallottak”. Ezzel akarták kielégíteni és megbékíteni Lajos királyt. [...] A két Artust megfosztották vagyronuktól, a Lagonessa testvéreket börtönben tartották, ahol már júliusban meg is haltak. A kivégzések augusztus 2-án kezdődtek nagy nyilvánosság előtt, az utca népe leköpte és követ dobálta meg őket, a hóhérok meg kínzás után nagy kegyetlenséggel ölték meg őket. Boccaccio a tömegőrülettel azzal illesztrálja, hogy kannibalizmus is előfordult, vagy a halottakat az utcán hagyták... Az idős Filippa börtönben halt meg, Sanciót máglyán égették meg, Roberto de’ Cabanni már azelőtt meghalt, mielőtt a vesztőhelyet elérte volna.

A magyarok hadjárata

November 20-án új pápai nuncius érkezett Nápolyba: Bertrand de Deux. Ő is csak megfigyelőként, de ebben a minőségében is azzal a megbízatással, hogy – amennyire tud – teremtse rendet és nyújtsa elégtételt a magyar királynak, hogy elejét vegye Nagy Lajos bosszúhadjáratának. Másrészt felszólította a főurakat, hogy biztonság kedvéért készüljenek fel a magyarok esetleges támadására, amit a jelek szerint sem az Endre előtti tiszteletadás, sem a bűnösök kivégzése nem látszott megakadályozni.

1347 tavaszán már Itáliába értek a magyar csapatok, az Abruzzokon át, a provincia nagyobb részét elfoglalva. Újra tumultus alakult ki, és ismétlődtek a hangok, hogy előző évi kivégzések nem a tényleges tetteseket érintették. A királynőről meg azt suttogták, hogy viszonya lett Enrico Caraccioloval. Tommaso de Iacca szabómester vásznat festett: akasztott embert gyilkosai körében. Caracciolo kiment a várból elfogatta őt, és a vár hidjára azonnal felakasztatta. Ezekről az abnormális jelenetekről és örülésegekről a pápai legátus beszámolt a pápának, hozzátéve azt is, hogy Giovanna milyen pazarló módon gazdálkodik. „Magánélete szegycmenteljes folt” az ő szemében, mivel több szeretőt is tart. Azt ajánlja, hogy a pápa „húzza meg a gyeplőt, s vegye át a kormányzást”. Ez a zavar csak kedvezett Luigi di Tarantónak, aki megszabadult riválisaitól, augusztus 15-én kíséretével beköltözött a várba és kihirdette, hogy feleségül veszi Johannát. Augusztus 22-én eljegyezte a királynőt. Mindezt a béke ígretének

könyvelték el, s ünnepségeket rendeztek ennek örömére. Szeptember 9-én házasságot kötöttek. Carlo di Durazzo természetesen gyűlölte Luigi di Tarantót, miután elnyerte az uralkodónó kezét.

Ugyanakkor Peralta admirális végigpusztítja a tirreni partokat, s egyenesen a nápolyi öböl felé tart. Az ott kifejlesztett védelmi lánc ellenére ellenállás nélkül beveszi a kikötőt. A hírhözök szicíliai hajókról beszélnek. A tömeg: „Facciati pace, ché non potiamo omni iorno comportari quisti simili invasioni e guerri!” (legyen béke, mert nem lehet naponta kibírni a folytonos inváziókat és háborúkat!). A nápolyiak kétségbeesnek, mert nem akarnak kétfrontos háborúba keveredni. [...] Peraltával tárgyalnak és odaadják neki Sziciliát, oda delegációt küldenek a béke megkötésére.

1347 vége felé megérkeznek a magyar előőrsök. [...] Nagy Lajosnak az a híre, hogy nagy és igazságos, valamint békét kedvelő és pártoló, nagyvonalú uralkodó. A nápolyi udvarban rokonszenveztek vele. Azt is számításba vették, hogy Károly Róbertnek, az első magyar Anjou-királynak a fia. Minduntalan felmerült, hogy nem tudná-e a nápolyi királyság régi fényét megújítani ennyi dekadencia ellenére is. Még Boccaccio is, aki nagy tisztelője volt az öreg Roberto királynak, és feledhetetlen tapasztalatokkal kötődött Nápolyhoz, még ő is a rend és a béke helyreállításának tekintette Nagy Lajost.

Lassan megerősödött Nagy Lajos pártolóiak száma, főként azoké, akik a királynőt tettesként és árulóként kezelték, és követelték a jogrend helyreállítását egy jó és erőskezű király uralma alatt. Pártolói között kitűnt a Minutolo család. Ha igaz, akkor Ursillo Minutolo kanonok intézte Endre megkínzott testének temetését is. A fenyegetett helyzetben a királynő Tarantói Robertre és Durazzói Károlyra bízta a védelmét. Robert az Abruzzókba ment, hogy felvegye a harcot a támadókkal, Károly viszont jónak látta – a magyar előnyomulás miatt – Nagy Lajossal keresni a kapcsolatot.

Nagy Lajos Szentestén ért Aquilába, január 11-én Beneventoba. Itt elébe ment egy küldöttség és hódolt neki, elismervén őt a kormányzat új urának. A királynő számára minden elveszett. Ezután már csak a pápa védelmében reménykedett, s ettől kezdve nem hagyta el a Castel Nuovot. Ugyanakkor a bagnoli öbölben két felfegyverzett hajót tartott készenlében. A menekülést január 15-re tervezték. Ugyanakkor a magyarok Aversából Nápoly felé indultak el. A menekülés sikerült, először Porto Ercoleba értek, onnan menedéket a firenzeiektől kértek, de nem fogadták be őket. A királynő Avignonban találkozott testvérével, Máriával. [...] A nápolyiak küldöttei Aversába mentek és újból hódoltak Nagy Lajosnak, királyuként fogadták, ujjongtak és gratuláltak neki. (Domenico da Gravina: *Chronicon Suessanum*.) Lajos király azonban eselt gyanított, attól tartott, hogy Nápolyba belépve őt is meg akarják ölni. Durazzói Károlyra és néhány nápolyi polgárra gyanakodott, s két nappal később meghívta a hercegeket, és letartóztatta őket; személyzetüket kardélre hányta, házaikat kifosztatta. Január 23-án Durazzói Károlyt kényszerítette, hogy lóháton vezesse hóhérait Aversába. Nyilvánvaló volt, hogy ott helyben akarta megbosszulni Endre megöletését, s mivel Carlót tartotta a főbűnösnek, őt kihallgatás és kivallatás nélkül térdre kényszerítette és fejét vetette. Holttestét pedig a kertbe dobatta. Miután bosszút állt, visszatért Nápolyba.

A nápolyiak ellenállása

Endre halála után a város meghasonlott: a nép igazán megrendült a hirre, s igazságot követelt; míg az előkelőség a királynőt támogatta, igyekezett elmosni a nyomokat, takargatni a felelősséget. A nép bizonyos mértékben csodálattal fogadta Lajos királyt; noha tudták, hogy bosszúállásra érkezett, ugyanakkor azonban azt remélték, hogy helyreállítja a rendet és a z igazságszolgáltatást. A hercegek elfogatása, házaik kifosztása is elfogadható volt a szemükben. Ám Carlo di Durazzo halálát nagy kegyetlenségnek és summás bosszúállásnak tartották, s ez igaz is volt. Őt a városban szerették és tisztelték, s bizonyosan ő volt a legértékesebb tagja az udvarnak.

Nápolyi bevonulásakor Lajos harci öltözékben lépett fel, a felajánlott ajándékokat visszautasította mondván „armatus cum barbata in capite”, a három gazdagon hímzett köpenyt sem fogadta el: „nem kell a díszes köpenyek – mondta – csak a kardom és a fegyvereim, mert nem bízom bennetek!” Felvonulása útján az ajtókat és ablakokat becsukatta. A capuanai kapun át a Castel Nuovoba ment, ott bezárkózott s katonáinak a hadisarcból osztott. Január 27-én parlamenti ülést hívtak össze, ahol elhatározták, hogy megkoronázzák. A helyi fosztogatások, Lajos büszke, söt gögös magatartása, a fenyegetések stb. elegendőek voltak ahhoz, hogy a polgárság egyként szembeforduljon a „hódítóval” feledve a szociális ellentéteket és a királynő életmódjának kritizálását. Ezek a tényezők feszültséget okoztak, és újraterrítették a felkelés légkörét.

A magyar katonák tartották a felkelők dühétől, maga a király is óvatos lett, s a másnapi gyűlésre az urakat csak úgy engedték be, ha katonai kíséretük korlátozását elfogadták: a hercegek és prelátusok ki-

ANDREAE CAROLI UBERTI PANNONIAE REGIS F. (ilius)
 NAPOLETANOR. REGI.
 IONNAE UXORIS DOLO ET LAQUEO NECATO
 URSI MINUTULI PIETATE HIC RECONDITO
 NE REGIS CORPUS INSEPULTUM SEPULTUMVE NE FACINUS
 POSTERIS REMANERET
 FRANCISCUS BERNARDI F. CAP. CIUS
 SEPULCHRUM TITULUM NOMENQ:
 MORTUO ANNOS XIX
 MCCCXLV
 XIV KL O'CTOB.

séretében csak nyolc, a báróknak négy, a lovagoknak két kísérorjuk lehetett, de ezeknek csak a fele mehetett be a terembe, fegyvertelenül. [...] Lajos tudta, hogy a legtöbb előkelő család is ellene van. Sőt, állítólag katonái is elégedetlenkedtek a kilátásba helyezett szabadrablás elmaradása miatt.

A közbiztonság érdekében a nápolyi helytartó a perugiai Baglione de Baglionit kinevezte biztonsaági főnöknek, míg az aquilai Camoaneschit – aki Nagy Lajos embere volt – felmentette tisztsége alól, és az Abruzzókba küldték szolgálatra. A nyugalom beálltával Nagy Lajos olyan aktivitásba kezdett, amely már nem felelt meg a „ragadozó ellenség” fogalmának. Jó néhány településről gondoskodott, lecsökkentette a Camera személyzetét, kártalanította a szeptemberi károsultakat, három monasteriumot donációkkal látott el stb. De a megtorlások végrehajtásában következetes volt, mint Corrado di Catanzaro esetében is, aki a kínok alatt kivallott „mindent, amit kívántak tőle”, majd olyan szekéren, amelynek kezei késekkel voltak kítűzdelve a vesztőhelyre vitték s még aznap sebeibe belehalt. [...] Ilyen kegyetlen események hatására a népből felmerült a kívánság, hogy Giovanna térjen vissza, álljon helyre a „természetes dinasztia” hatalma.

Nagy Lajos hadjárata nem minősíthető hódító hadjáratnak. Több hívet szerzett, pl. a helyi érseket, Giovanni Orsini-t s néhány előkelő családot, de a többiek, pl. a del Balzo vagy Sanseverino család a királynő hívei maradtak. Felütötte a fejét a pestis, ez külön siettetette Lajos király gyors visszatérését. Miu-tán ezt elhatározta, március végén visszahúzódott Nápolyból. [...] Helyetteseket nevezett ki Conrad Wolff di Wolfurt (olasz nevén Corrado Lupu) és annak testvére, Ulrich személyében. Utóbbi a Castel Nuovot kapta feladatul, a többi a magyarok vették át. Kb. 10-13 dandárnyi magyar sereg és ennek megfelelő loállomány maradt vissza. A király 1348. május 28-án behajózott a dalmát partok irányába. Legértékesebb zsákmányuk Anjou Roberto kedvelt és nagy költségen vásárolt, igen értékes kódexgyűjteménye volt, amely állítólag egy hajótörés során az Adriai tengerben veszett el. [...]

A magyar fordítás:

ENDRE KÁROLY HUBERTUS A PANNON KIRÁLY F. (fia)
 A NÁPOLYI KIRÁLYNŐ JOHANNA FÉRJE
 AKIT CELESZÖVÉSSSEL TÖRBECSALVA MEGÖLTEK
 URSUS MINUTULUS GONDOSKODÁSÁBÓL
 TEMETETLEN TESTE VÉGSŐ NYUGALMÁT LELTE
 HOGY AZ UTÓKOR SZÁMÁRA A GAZTETTNEK
 NYOMA NE MARADJON
 FRANCISCUS BERNARDI F. CAP. CIUS
 A SIR ÉS A TITULUS TULAJDONOSA
 MEGHALT XIX ÉVESEN
 MCCCXLV
 XIV. K(a)L O'CTOB.

A kivonulás híre ámulat és bizonytalanság lépett fel a lakosságban. Június 10-én a herceg (?) egyházi lobogók alatt vonult be a városba, ujjongó tömeg kíséretében; ezúttal elfelejtették a királynő uralma alatt végbevitt jogtalanságokat, másrészt azt, hogy Nápolyban és környékén még sok megerősített vár volt a magyar sereg kezén. Egy héttel később a város előkelősegei már a királynő zászlaja alatt gyülekeztek. Giovannát és férjét külön küldöttség hívta meg a visszatérésre, s ez végül is megnyerte a lakosság tetszését. A küldöttség tagjai Sanseverino és testvére, L. Acciaiuoli, egy városi képviselő valamint Capua és Nido egy-egy képviselője voltak. Giovanna végül visszatérhetett.

A pápa már előző év márciusában engedélyezte Giovanna és Luigi di Taranto házasságát (ugyanakkor, amikor a Szentszék megvette Avignon városát). Most már csak Giovanna második fiának születését kellett megvárniuk. Július 28-án Marseille-ben hajóra szálltak, s augusztus 17-én elérték Nápolyt. Mivel sok vár még magyar kézen volt, csak Carmine felől közelíthették meg a fővárost. Először a Dómba mentek, majd vidáman és ünnepélyesen „cum maximo fasto et maxima honore” (Villani: Cronaca) vonultak végig a városon. A nép a pestist is elfelejtette (?), sokszorosan ünnepelték az uralkodópárt, mint „nostrī signori legitīmī”-t. A tüntető felvonulás fényét a kereskedők céhe támogatta: „A firenzei, sienai, luccai kereskedők mellett a genovai, provenzai és egyéb idegenek remek anyagokból (selyem, bársony) készült díszes ruhákban léptek fel, és nagy súlyt adtak a felvonulásnak.” A tüntetésnek az volt a célja, hogy tetszést váltsanak ki az uralkodó-párból. Most már azon kezdtek gondolkodni, hogyan kellene megszabadulni a Nápolyt és környékét (Acerra, Aversa, Capua, Sessa, illetve Montecassino) megszállóktól. A magyar csapatok nem mentek ki sem a Castel dell’Ovoból, sem a Castel Nuovoból. Giovanna megpróbálta „megvásárolni” Wolffurtot, de eredménytelenül. Mindkét várból csak az éhínség űzte ki a magyar csapatokat, úgyhogy a királynő csupán 1349. január 17-én vonulhatott be a várba, a lakásába.

A békekötés

Az 1347 és 1348 között lezajló első itáliai hadjáratot követte egy második. Az első hadjáratot nemcsak „hosszúhadjáratnak” tartották, hanem Nagy Lajos hatalomátvétellel irányuló igénybejelentésének is, hiszen felfogása és mások szerint is az Anjou-családhoz való tartozása révén ő volt a jogos örökös a nápolyi trónnak, már Johanna uralomra lépése előtt is. Noha a pápa, VI. Kelemen 1346-ban és azután is biztosítja őt arról, hogy a gyilkosságban bűnösök és bűnrészesek ellen megindítja a pert, ez mégis vonatottan halad, sőt azon túl már követet sem küld Budára. 1349-ben Nagy Lajos ismét sürgeti a per folytatását, Johanna eltávolítását, s megismétli igényét a szicíliai királyi trónra. Közben engedményekre, Nápoly átadására is hajlandó lenne, ha a pápa közvetlen uralma alá venné azt, ez feltételeznél ugyanis Johanna hatalmának megszűnését.

Amikor a magyar csapatok legnagyobb győzelmüket aratják Nápoly és Aversa között, akkor érkezik Guido bíboros Budára (1349). Ebben az időben üti fel fejét Európa-szerte a pestis, amibe Nagy Lajos fiatal felesége (Luxemburgi Margit) belehal, és amiből a király is csak súlyos betegség árán gyógyul fel. A megözvegyült király később azt tervezi, hogy elveszi Durazzói Károly (Carlo) özvegyét, Máriát (Johanna húgát és örökösét!), ám a pápa ezt nem engedélyezi, így István öccséhez kívánja feleségül adni Máriát nyilván azzal a hátsó szándékkal, hogy Johanna elítéltetése és hatalomfosztása után a család mégis részesülhetne a nápolyi királyi hatalomból.

Nagy Lajos teljes felépülése után, 1350-ben indul a hadjárat Itáliában. Serege 15 000 magyar katonából, 8000 német és 4000 olasz zsoldosból áll. A németeket később el kell bocsátania, mert megbízhatatlanok, fegyelmezetlenek és garázdák. A pápa most is halogatja a döntést, Johanna híveinek Provenzában (a mai Provence, Marseille környékén) kell ezt megvárniuk, Lajosnak pedig Budára kell mennie a pápa kívánalmai szerint.

A béketárgyalások nehezen haladnak, mivel Johanna nem akarja teljesíteni a pápa feltételeit, aki erre azzal fenyegeti meg, hogy nem vállalja tovább a béke közvetítését. Nagy Lajos sokkal engedékenyebb – oka volt rá bőven –, de jogairól elvben nem mond le. Bár személyesen nem kívánta gyakorolni a hatalmat, utódai számára azonban biztosítani kívánta azt. Így 1352 októberében kötött meg a béke a két fél között. VI. Kelemen pápa két hónappal később meghalt.

Carlo De Frede

Irodalom: *Leonard, E. G.*: Storia di Napoli III. 1967. 174–254. old. Societa editrice Storia di Napoli. Biblioteca Nazionale di Napoli. – *Hóman Bálint*: A magyar nagyhatalom. – *Hóman Bálint–Szekfű Gyula*: Magyar történet III. Bp. 1934. – *Hóman Bálint*: Gli Angioini di Napoli in Ungheria. Roma 1938. – *Arany János*: Toldi szerelme.